

Речові свідки минулого Придніпров'я

*І.Ф.Ковальова, В.М.Шалобудов, В.О.Векленко.
Каталог старожитностей доби пізнього середньовіччя
містечка Самарь та Богородицької фортеці.
Дніпропетровськ: ДНУ, 2007, 107 с.*

Не минуло і десятка років від початку активних наукових досліджень місцевими вченими і краєзнавцями унікальної пам'ятки нашого краю, що знаходиться на околиці селища Шевченко в межах сучасного Дніпропетровська, – козацького містечка XVI – XVII ст. Самарь та Богородицької фортеці XVII – XVIII ст. Проте теоретичні дослідження і дискусії з приводу місця розташування козацького містечка Самарь, яке згадується в грамоті короля С.Баторія у 1576 р., ідентифікації назв Богородицька та Новобогородицька фортеця, відношення містечка Самарь та фортеці до пізніших населених пунктів, зокрема, до міст Новомосковськ і Катеринослав тощо, вийшли на принципово новий рівень вивчення пам'ятки.

Якщо краєзнавці В.Ф.Камеко та В.В.Бінкевич зробили велику справу у дослідженні козацького містечка Самарь із залученням писемних свідчень та картографічного матеріалу, то вчені Дніпропетровського національного університету – професор І.Ф.Ковальова та наукові співробітники Лабораторії археології Придніпров'я В.М.Шалобудов і В.О.Векленко – здійснюють археологічні дослідження місцевості, використовуючи як традиційні розкопки, так і сучасні технічні засоби, зокрема, металодетектор – річ особливо необхідну там, де дуже порушено верхній культурний шар.

Наукові наслідки археологічного дослідження пам'ятки вражаючі. По-перше, вони роблять непотрібною подальшу дискусію з приводу вірогідності існування грамоти С.Баторія зі згадкою про м. Самарь. Речові знахідки свідчать про існування тут ще з золотоординських часів митниці при перевозі через р. Самару. Численні знахідки монет різного походження, жетонів, товарних пломб, печаток не залишають сумнівів у тому, що містечко мало важливе значення у торгівельних відносинах з різними європейськими державами і було транзитною торгівельною ланкою між Волго-Донським степовим Сходом і Передкавказзям. Це було одне з найбільш ранніх козацьких поселень у нашому краї. По-друге, внаслідок досліджень локалізовано розташування Богородицької (Новобогородицької) фортеці, встановлено існування за її межами значного торгівельно-ремісничого поселення. Каталог старожитностей, знайдених археологами на місці існування містечка Самарь та Богородицької фортеці, наочно підтверджує важливі висновки вчених.

На час підготовки рецензованого каталогу колекція знахідок археологів, як зазначено в передмові, складала 2200 одиниць (без урахування ще не опрацьованих виробів кераміки та скла). Таку археологічну цінність вчені мусили ввести до наукового обігу не лише фрагментарно чи узагальнено –

через публікацію наукових статей, але й підготувавши ґрунтовний каталог, складений за усіма правилами опису експонатів, більше того, з їх малюнковим або фотографічним зображенням.

Каталог складається зі вступу, у якому автори визначають цінність об'єкту дослідження та основні наукові висновки, що дозволяють зробити знайдені там речі, а також 5-х розділів: нумізматики і сфрагістика; культові речі; прикраси та деталі одягу; озброєння; побутові речі. В розділах вміщено описи 407 найменувань знайдених речей, кількість же екземплярів кожного з найменувань речей становить від 1 до більше сотні (наприклад, татарських акче знайдено 115 екземплярів).

Перший розділ найбільш розмаїтий за видами знахідок. Він обіймає собою монети золотоординські, західноєвропейські, російські, татарські, турецькі, а також західноєвропейські лічильні жетони, товарні пломби, адміністративні та особисті печатки. Приклад опису: „1. Пул (1 екз.), мідь, 1341-1347 рр. (правління хана Джанібєка). Л. Б. Двоголовий орел. Зв. Б. Тристрочний напис у квадратній рамці. Варіанти прочитання: „Карбування Криму в 744 році”, „Карбування Сарая року 749”. (рис.1; 5)”.

Культові речі представлені переважно натільними срібними, бронзовими і свинцевими (мало) хрестами, які датуються кінцем XIV – XVIII ст. Крім них описано поодинокі знахідки застібок книжкових обкладинок, срібну австрійську ладанку XVIII ст.

На об'єкті знайдено і описано в каталозі значну кількість прикрас та деталей одягу, як-от: каблучки та сережки, гаплики, шпонки та гудзики, пряжки одягу, взуття і поясів, накладки і застібки зброї та одягу воїнів.

Великий розділ складають описи і зображення знайдених деталей холодної та вогнепальної зброї XVII-XVIII ст.

70 типів знахідок включені авторами до розділу „Побутові та господарчі речі”, серед яких є аж надто цікаві: ножі, наперстки, ланцет хірургічний, зонд хірургічний, гирі аптекарських важків, дитяча олов'яна іграшка у вигляді фігурки воїна тощо.

На 8-ми кольорових таблицях вміщено фотозображення західноєвропейських, російських і східних монет XVII-XVIII ст., західноєвропейських жетонів, товарних і поштових пломб XVI-XVIII ст., адміністративних і особистих печаток того ж періоду, а також натільних хрестів.

Насамкінець, зазначимо, що на обкладинці виданого каталогу вміщено аерофотознімок Богородицької фортеці.

На наш погляд, розглянуте науково-популярне видання є надзвичайно цінним як для фахівців і краєзнавців, так і для пересічних громадян Придніпров'я, які цікавляться історією свого краю. Можна лише побажати авторам у наступному виданні (що вони обіцяють здійснити) вмістити більш ґрунтовну вступну статтю про історію і роль досліджуваної ними пам'ятки в історії Подніпров'я та про інформативне наповнення археологічних знахідок.